

KIRIM SAVAŞI'NDAN SONRA GELEN MUHACİRLERİN MENTEŞE SANCAĞI'NDA İSKÂNİ

*Erdoğan KELEŞ**

ÖZET

Kırım Savaşı'ndan (1853-1856) yenilgi ile çıkan Rusya'nın Kafkas Türkleri üzerine yönelmesiyle yoğun bir göç hareketi başladı. Osmanlı Devleti ilk zamanlarda çok sayıda göçmen geleceğini tahmin etmediğinden belirli bir iskân politikası belirlememişti. Ancak, göçmen sayısının her geçen gün artması Osmanlı Devleti'nin yeni iskân bölgeleri tespit etmesi zorunluluğunu ortaya çıkardı. Yine, iskânların düzenli yapılabilmesi için komisyon kurularak tüm işlerin merkezden kontrol edilmesine başlandı. Tüm bu düzenlemeler çerçevesinde belirlenen iskân bölgeleri arasında zaman zaman göçmen gönderilen Menteşe Sancağı da vardı. Bu çalışma da Menteşe Sancağı'nda muhacirlerin hangi köy ve kazalara iskân edildiğini ve ne gibi sorunlarla karşılaştıklarını ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Menteşe Sancağı, Kırım Savaşı, Kafkasya, Çerkezler, Muhacir, İskân.

SETTLEMENT OF THE IMMIGRANTS CAME AFTER THE CRIMEAN WAR IN MENTEŞE SANJACK

ABSTRACT

An intense migrant movement started after Russia was defeated in Crimean War (1853-1856) and headed towards to Caucasian Turks. At begining Ottoman State did not determined a settlement policy because of unexpectedly quite number of immigrants. However, as the numbers of immigrants increased each

*Arş. Gör. Dr., Muğla Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
ekeles2005@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

day, it became a necessity to establish new settlement areas. A commission was again set up for new set in regularly and all the works started to be controlled by the center. Among the settlement areas, which were established in this regulation, was Menteşe sanjack, where immigrants were send from time to time. In this study, we tried to bring up the issue of immigrants, which were settled in Menteşe Sanjack and the problems they confronted during their settlement.

Key Words: Menteşe Sanjack, Crimean War, Caucasus, Cerkes, İmmigration, Settlement.

GİRİŞ

Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında Kırım-Kafkas Türklerinin Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaları Rusya'yı son derece rahatsız etmiş, daha savaş devam ederken Rusya, Kırım-Kafkas Türklerinin iç bölgelere göç ettirilmesi meselesini gündeme getirmişti. Savaş sonunda ağır bir yenilgi alan Rusya, bu başarısızlığının asıl nedeni olarak gördüğü Kırım-Kafkas Türklerini cezalandırmak için harekete geçti. Türkleri ya Sibirya'nın iç kesimlerine ya da Osmanlı Devleti topraklarına göçe zorladı. Bu baskılar neticesinde yüz binlerce Kırım-Kafkas Türkü yurtlarını terk ederek Osmanlı Devleti'ne göç etmeyi tercih etmiştir. Savaş sonunda başlayan göç hareketi karşısında genel bir muhacir politikası olmayan Babiâli, ilk başlarda nasıl hareket edeceğini tam manasıyla bilememiş ise de zaman içinde oluşturulan kurumlar vasıtasıyla muhacirlerin iskânları yapılmıştır. Muhacirlerin iskânları için bir nizamname yapıp, Muhacirin Komisyonu kurulduğu gibi boş ve verimli arazilerin tespiti hususunda da çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar sonunda tespit edilen boş ve verimli bölgelere muhacirler yönlendirilmiştir. Bu bağlamda, Menteşe Sancağı da yapılan incelemeler sonunda muhacir iskânına uygun olduğuna karar verilen ve bir miktar muhacirinin yerleştirildiği bölgelerden birisidir. Menteşe Sancağı'nın iskâna uygun olup olmadığı ve nerelere muhacir gönderildiğine dair yaptığımız araştırma Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine dayanmaktadır. Bunun yanında Takvim-i Vekâyi gazetesi ve Muğla Şer'iyye Sicilleri ile bu konuda yapılmış diğer çalışmalar da çalışmanın kaynaklarını teşkil etmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

1-Osmanlı Devleti'nin Göçler Karşısındaki Tutumu

XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti, büyük bir nüfus azlığı ve bunun getirdiği bir takım sıkıntıları yaşıyordu. Aslında bu durum, kötü yönetim, Celali isyanları, savaşlar, kıtlık ve salgın hastalıklar nedeniyle Osmanlı kırsal kesiminde XVII. yüzyıldan beri var olan bir meseleydi¹. Bunun sonucunda da büyük toprak parçaları işlenememiş ve devlet gelirleri düşmüştü. Osmanlı Devleti bu soruna bir çözüm bulmak amacıyla XIX. yüzyıl ortalarından itibaren özellikle kırsal kesimde nüfusu artırmak için harekete geçti. Osmanlı Devleti'nin nüfusunu artırmak için başlattığı girişimler hiç beklemediği bir şekilde 1853-1856 Kırım Savaşı'nın sonunda sonuç verdi. Savaştan sonra Rusların artan baskılarından kaçan yüz binlerce Kırım ve Kafkas Türkü Osmanlı ülkesine sığınmaya başladı². Çünkü, Rusya'nın Kırım ve Kafkasya Türkleri'ne karşı uyguladığı sistemli yok etme politikasına karşı özellikle Şeyh Şamil'in önderliğinde başlatılan mücadelenin yenilgi ile sonuçlanmasından sonra Kafkaslar'dan başlayan göç hareketi hızlandı. Kırım Savaşı sırasında yalnız Gürcistan ve Azerbaycan'ın kuzey kısmına hakim bulunan Rusya savaş bitince Çerkezistan'a saldırdı. Köylerin boşaltılıp, yerlerine Rus muhacirlerin iskân edilmesi ise göçü hızlandıran bir etki yaptı³. Aslında henüz savaş devam ederken Prens Mençikof'un (Ekim 1854) teklifi ile Kırım Tatarların'ın Rusya'nın iç bölgelerine göç ettirilmesi gündeme geldi. Savaş sırasında ve sonrasında binlerce

¹ Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılda içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik duruma ilişkin bkz. Mustafa Akdağ, **Celali İsyânları (1550-1603)**, Ankara 1963; Aynı yazar, **Türk Halkının Dirlilik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyânları**, Cem yayınevi, İstanbul 1995; Aynı yazar, "Celali İsyânlarının Başlaması", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: IV, Sayı: 1**, Ankara 1945, s.23-37; Aynı yazar, "Celali Fetretleri," **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 1-2**, Ankara 1958, s.53-107; Aynı yazar, "Celali İsyânlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606", **Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2-3**, Ankara 1964, s.1-49; Aynı yazar, "Tımar Rejiminin Bozuluşu", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: III, Sayı: 4**, Ankara 1945, s.419-43.

² Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II**, (Türkçesi: Mehmet Harmancı), İstanbul 1983, s.151-152; Kemal, H. Karpaz, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914), Demografik ve Sosyal Özellikleri**, (Çeviren: Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s.263; Kırım Savaşı'nın diplomatik boyutu için bkz. Erdoğan Keleş, **Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.

³ Mirza Bala, "Çerkezler", **İ.A. Cilt: III**, s.383-384; Ayrıca bu konunun ayrıntıları için bkz. Abdullah Saydam, **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, TTK, Ankara 1997, s.41-61; Rusya'nın Kırım Türklerine karşı izlediği kolonileştirme siyasetine dair bkz. Ethem Feyzi Gözaydın, **Kırım, Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri (Coğrafi, Tarihî, Harsî, İktisadi ve Siyasi)**, İstanbul 1948, s.63-89.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Tatar Türkü yerlerinden çıkarılarak ya iç bölgelere sürüldü ya da Osmanlı Devleti'ne göçe zorlandı⁴. Kırım-Kafkas göçlerinin 1859-1860 yıllarında hızlanmasıyla Osmanlı Devleti, “*saltanatı seniyyenin tebaası yeterli olmakla birlikte, iltica emeliyle vatanlarını terk edenleri reddederek Rusya'nın kahr ve şiddetine bırakmayı hilafetin şanına muvafık bulmadığı*” gerekçesiyle göçmenlerin kabul edilmesini kararlaştırdı⁵.

a-Muhacirlerle İlgilenen Kurumlar

Göçler karşısında Osmanlı Devleti'ni uğraştıran en önemli mesele muhacirlerin sorunlarıyla hangi kurumun ilgileneceğiydi. İlk önceleri muhacirlerin iskân ve işleriyle ilgilenen en üst makam Ticaret Nezareti'dir. İstanbul dahilinde ise muhacirlerin işleriyle ilgilenen kurum 16 Ağustos 1854 tarihinde kurulan Şehremaneti'dir⁶. İhtisab Nezareti'nin lağvıyla Meclis-i Vâlâ'nın tabî azasından sayılmak üzere ihdas edilen Şehremaneti'nin başkanlığına sabık Amasya Mutasarrıfı Salih Paşa tayin edilmişti. Ayrıca İstanbul'un ileri gelenlerinden Şehir Meclisi oluşturulacaktı⁷. Şehremaneti'nin asıl görevleri şehirde zaruri ihtiyaç maddelerinin sağlanmasına ve bulundurulmasına dikkat edip, narh koymak, yol ve kaldırımları yaptırıp onartmak, temizlik işlerini, esnafın kontrolünü üstlenmek ve ayrıca maliyeye ait vergi ve resimlerinde toplanmasını sağlamak olarak belirlenmiştir⁸. Asıl görev alanı İstanbul olduğundan dolayı da gelen muhacirlerin fakir olanlarının gemi nakliye ücretlerini ödemek, geçici iskânlarını düzenlemek, yevmiye, yiyecek, giyecek, ev eşyası, odun, kömür gibi ihtiyaçlarını temin etmek ve son olarak ise Anadolu'ya ve Rumeli'ye gideceklerin sevk edilmelerini sağlamak gibi hizmetleri yürütmüştür. İstanbul'a gelen muhacirlerin işleriyle ilgilenen, hatta bütçesinden para dahi ayıran bir diğer kurum ise Zaptiye Nezareti'dir⁹. İstanbul dışında eyaletlerde ise Ticaret Nezareti'nin kontrolünde olarak *taşra yöneticileri* muhacirlerin işleri ile ilgiliniyorlardı¹⁰.

⁴ Mark Pinson, “Russian Policy and the Emigration of the Crimean Tatars to the Ottoman Empire, 1854-1862”, **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 1, İstanbul 1972, s.42-44.

⁵ Nedim İpek, **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, Trabzon 2006, s.40.

⁶ Saydam, **a.g.e.**, s.102-103.

⁷ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BA.)**, **Amedi Kalemi (A. AMD)**., Dosya no: 55, Gömlek no: 4.

⁸ İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, TTK, Ankara 2000, s.134.

⁹ **BA.**, **İrade. Meclis-i Mahsus (İ.MMS)**., Dosya no: 16, Gömlek no: 696, Lef: 1; Saydam, **a.g.e.**, s.103.

¹⁰ Saydam, **a.g.e.**, s.103.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

b-Muhacirlerle İlgili Alınan Genel Tedbirler

Taşra yöneticileri muhacirlerin iskân işleriyle kendilerine gönderilen talimatlar çerçevesinde hareket etmekteydiler. Silistre Valisi'ne gönderilen 27 Ş 1272 (3 Mayıs 1856) tarihli bir talimatta Kırım muhacirlerine karşı nasıl hareket edilmesi gereği bildirilmişti. Buna göre, gelen muhacirler gidecekleri mahalle sevklerine kadar çadırlara, münasip köy ve kazalara yerleştirileceklerdir. Eğer gelen muhacirlerin orda iskânı mümkün ise derhal ihtiyaçları karşılanarak iskânları sağlanacaktır. Muhacirlerden ister Müslüman ister Hıristiyan olsun hiçbir fark gözetilmeksizin on sene aşar ve tekâlif vergisi alınmayacak ve yirmi sene de askerlikten muaf tutulacaklardır. Ayrıca iskân edilecekleri yerlerin sulu, münbît, ziraat ve zanaatlarını icra edebilecekleri yerler olmasına dikkat edilecektir. Kendilerine ziraat yapabilmeleri için arazi, tohum ve öküz verilecektir. Mümkün mertebe aynı kabile ve aileye mensup muhacirler toplu olarak bir bölgeye iskân edilecektir. İskânın en kısa sürede bitmesi için derhal evleri yapılacaktır. Yine muhacirlerin sayımı yapılarak düzenlenen defterin bir nüshası orda kalırken bir nüshası da merkeze gönderilecektir. Oluşturulan köylerde muhacirler yapılacak seçimle kendi içlerinden birisini muhtar tayin edecekler, bir araya gelen köylerin oluşturduğu kazalar içinde bir kaza müdürü ve nüfus müdürü seçilecektir. Valiye hitaben yazılan talimatta gerekirse teamüllere göre hareket edebilme izni verilerek talimatta yer almayan bir mesele ortaya çıkarsa çözüme kavuşturulması bildirilmişti¹¹. Yani açık bir ifade ile bu talimatta göçmenlerin yerleştirilmesi, maddi ve manevi himayesi için her türlü tedbirin alınması istenmiştir. Osmanlı Devleti'nin henüz bir muhacir komisyonunun ve muhacirlere yönelik bir politikasının olmadığı bir dönemde taşra idarecilerine gönderilen talimatlarla Kırım muhacirlerinin iskânları yapılmaya çalışılmıştır.

c-Muhacir Nizamnâmesi

Osmanlı Devleti'nde her tarafta uygulanmak amacıyla çıkarılan ilk muhacir nizamnâmesi 5 Z 1272 (7 Ağustos 1856) tarihlidir. Nizamnâmenin tamamı 14 madde olup; 1, 2 ve 3. maddeler,

¹¹ BA., İrade. Dahiliye (İ. DH.), no: 22622; Bu talimatname çeşitli kaynaklarda zikredilmiştir. Bkz. Abdullah Saydam, "Kırım ve Kafkasya'dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskân Siyaseti" **Osmanlı, Cilt: 4**, (Ed. K. Çiçek, C. Oğuz), Ankara 1999, s.682; Didem Özdemir, "1858-1865 Yılları Arası Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler ve Osmanlı Devleti'nin Göçler ve Göçmenler Karşısındaki Tutumu", **Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (24-26 Ekim 2001, İstanbul)**, Ankara 2003, s.139; Fiğen Taşkın, "Kırım Savaşı'ndan Sonra Osmanlı Devleti'ne Yönelik Göç Dalgası ve Devletin Göçmenlere Yönelik Çalışmaları", **Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856), Bildiriler (22-23 Mayıs 2006)**, İstanbul 2007, s.239-240.

padişaha ve kanunlara bağlılık göstermek şartıyla din ve mezhep farkı gözetilmeden herkesin iskân edildiği mahalde dini vecibelerini serbestçe yerine getirebileceği; 4. madde, göçmenlerin yerleştirileceği eyalette boş, verimli ve havası uygun olan miri arazilerden herkese ziraat ve zanaatlarını yapabilecekleri kadar arazi verileceği; 5 ve 6. maddelerde ise Rumeli tarafında iskân edilenlerin 6 sene, Anadolu tarafında iskân edilenlerin 12 sene vergiden ve askerlikten muaf olacakları; 7. madde, muaf oldukları sürenin bitiminde aynen diğer Osmanlı tebaasının tabi olduğu vergi, askerlik gibi tüm yükümlülükleri yerine getirecekleri; 8. madde, parasız verilen arazileri 20 sene müddetle satamayacakları; 9. madde, belirlenen süre içinde ülkeyi ve vatandaşlığı terk edenler olur ise onlara verilmiş olan araziler ile bu araziler üzerine inşa ettikleri binaları parasız olarak devlete bırakacakları; 10. madde, göçmenler hangi köy, kasaba, kaza ve sancak dahiline iskân olurlarsa orasının idarecilerinin emrinde olacakları; 11. madde, göçmenler tanınan muafiyetlerinin bitiminden önce izin almak şartıyla memleket içinde yer değiştirirlerse gittikleri yeni yerlerindeki muafiyetlerinin öncekinin tarihinden devam etmesi; 12. madde, gelen göçmenlerin ilk memleketlerinde herhangi bir suç işlemiş olsalar dahi burada namuslu vatandaşlar olarak ziraat ve zanaatla meşgul olacakları ancak İmparatorluk yönetiminin sonradan suç işleyenleri veya kötü davranış sergileyenleri ülkeden kovma hakkına sahip olduğu; 13. madde, göçmen ailelerden her birine yeteri miktarda arazi verilmesi ve bu arazi ile zanaatlarını icra edebilmeleri içinde sermaye olarak 60 altın mecdiye para verilmesi; 14. madde de ise göç eden ailelerin kendileri ve eşyalarının nakline konsoloslar ve memleket içinde ise görevli memurlar tarafından lazım gelen her türlü yardımın yapılacağı ifade edilmiştir. 1 N 1274 (15 Nisan 1858) tarihinde bu nizamnâmeye bir ek daha yapılmıştır. Buna göre, muhacirine verilecek arazi 20 sene müddetle ödünç hükmünde olup bu süre içinde vefat edenlerin arazilerinin tüm kullanım hakkı kalan süre ile birlikte varislerine intikal edecektir. Varisler isterler ise tüm haklarını aynen kullanacaklar veya içlerinden birisine ya da bir başka muhacire aynı şartlar baki kalmak üzere terk edebileceklerdir. Ancak, yirminci senenin bitiminde arazi üzerinde kim tasarruf hakkına sahip ise arazi onun mülkiyetinde kalacaktır¹².

¹² “Kabül-ı tâbiyet ile haricden Devlet-i Aliyye memâlikine gelüb tevattün itmek arzu iden fâmiyâlar hakkında mukaddemâ tanzim buyrulan nizamnâme suretidir”, **Takvim-i Vekâyi (TV), defa: 562**, (Nizamnâmenin gazetede yayınlanma tarihi 9 L 1274 / 23 Mayıs 1858'dir.) Ülke dışından gelecek göçmenlerin iskânı meselesine dair hazırlanan nizamnâmenin kaynaklarda verilen tarihinde bir tutarsızlık vardır. Didem Özdemir, Takvim-i Vekâyi'nin 23 Mayıs 1858 tarihli sayısını kaynak göstererek nizamnâmenin tarihini 8 Temmuz 1856 olarak vermektedir. Ancak gazetede yer alan nizamnâmenin tarihi 5 Z 1272 olup bu ise 7 Ağustos 1856'ya

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

ç-Muhacirin Komisyonu'nun Kurulması ve Görevleri

Muhacirlerin iskânları bu nizamnâmeye uygun olarak yapılmıştır. Fakat, bir süre sonra göçlerin yoğunlaşması üzerine yeni bir kurumun oluşmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu kurum ise Muhâcirin Komisyonu'dur. 2 Cemaziye'l-ahir 1276 (27 Aralık 1859) tarihinde Şehremaneti tarafından Sadarete gönderilen yazıda Şehremaneti ile Zaptiye Nezareti'nin göçmen meselesi ile yakından ilgilendiği ancak her geçen gün gelen muhacir sayısının hızla artması nedeniyle de ihtiyaçların karşılanmasında yetersiz kaldığı ifade edilerek, bu nedenle işlerin daha iyi yürütülebilmesi için yeterli eleman verilmesi talep ediliyordu. Şehremaneti'nden Meclis-i Âli-i Tanzimat'ta gelen yazı üzerine yapılan görüşmelerde gelen muhacirlerin iskânı, yevmiyelerinin karşılanması gibi meselelerin başlı başına bir iş olduğu hem Şehremaneti'nin hem de Zaptiye Nezareti'nin kendilerine ait işleri yürütmekte oldukları ve bu nedenle sadece muhacirlerin işleri ile ilgilenmek üzere yeni bir kurumun oluşturulmasına dair teklif 7 Cemaziye'l-ahire 1276 (1 Ocak 1860) tarihli mazbata ile Sadarete sunuldu¹³. Bu teklif doğrultusunda 10 C 1276 (4 Ocak 1860) tarihli Arz Tezkeresi ile bir komisyon kurulmasına, başkanlığına sabık Trabzon Valisi Hafız Paşa'nın, üyeliklerine ise sabık Ticaret Muavini Remzi Efendi, Darü'ş-Şura-yı Askeri azasından Refik Bey, meşhur alimlerden Gürcü İsmail Efendi ile Pir Hacı Efendi'nin tayin edilmesine karar verildi. Ayrıca Komisyon'un Şehremaneti ile sürekli işbirliği yapması gerektiğinden işlerin yürütülmesi için Şehremaneti Muavini Naibi Asım Bey Efendi'nin gün aşırı komisyonda görevlendirilmesi, yeterince memur ve katip tayin edilmesi ile Komisyon'un Hamidiye Vakıf Dairesi'nde ikamet etmesine karar verildi. Sadaretin teklifinin 11 C 76 (5 Ocak 1860) tarihli irade-i seniyye ile uygun bulunmasıyla 16 Ocak 1860'da *Muhacirin Komisyonu* resmen kurulmuştur¹⁴. Yeni kurulan Muhacir

tekabül etmektedir. Bkz. Özdemir, "1858-1865 Yılları Arası Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler...", s.142; Diğer bir kaynakta nizamnâmenin 1857 tarihli olduğu belirtilmiştir. Bkz. Shaw-Shaw, **a.g.e.**, s. 152; Nizamnâmenin tarihinin 9 Mart 1857 olarak verilmesine dair bkz. Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, s.104; Taşkın, "Kırım Savaşı'ndan Sonra...", s.244; Yine başka bir kaynakta ise nizamnâmenin maddelerinin sadeleştirilmiş hali verilmiş olup 5 Cemaziye'l-ahir 1272 / 12 Şubat 1856 tarihinde hazırlanıp, 1 Receb 1273 / 25 Şubat 1857'de yürürlüğe girdiği şeklinde bilgi vardır. Bkz. Bernard Camille Collas, **1864'te Türkiye (Tanzimat sonrası düzenlemeler ve Kapitülasyonların tam metni)**, (Çev. Teoman Tunçdoğan), Bileşim yayınevi, İstanbul 2005, s.395-397. Nizamnâmenin tarihi hususundaki bu tutarsızlık nedeniyle biz Takvim-i Vekayi'de verilen metindeki tarihi esas alarak nizamnâmenin tarihini 7 Ağustos 1856 olarak kabul ediyoruz.

¹³ **BA., İ.MMS.**, Dosya no: 16, Gömlek no: 696, Lef: 1, 2.

¹⁴ **BA., İ.MMS.**, Dosya no: 16, Gömlek no: 696, Lef: 3; Muhacir Komisyonu'nun kuruluş ve işlevine dair bkz. David Cameron Cuthell Jr., **The**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Komisyon'un görevleri şöyle ifade edilmişti: Gelen göçmenleri misafir etmek, boş, kullanılmayan, devlete ait arazileri tespit etmek, onları buralara nakletmek, evlerini yapmak, hayvanlarını, tohumlarını vesair tarım için gerekli alet edavatı temin etmek, misafir olan veya henüz ürün alamamış göçmenlere yardımda bulunmak, devletin hazineden yaptığı veya halkın yaptığı yardımları düzenli şekilde dağıtmak. Başlangıçta Ticaret Nezareti'ne bağlı olan Komisyon, Temmuz 1861'de bağımsız bir kurum olmuş¹⁵ ve 9 Mart 1875 tarihinde lağvedilmiştir¹⁶.

d-Göç Eden Nüfusun Miktarı Meselesi

Kırım Savaşı'ndan sonra başlayan ilk göç dalgasında (1854-1876) Osmanlı Devleti'ne gelen göçmenlerin sayısını tespit etmek oldukça güçtür. Fakat, 600.000-2.000.000 arasında göçmenin Rusya'dan ayrıldığı tahmin edilmektedir¹⁷. M. Bala bu sayının 1.500.000¹⁸, S. J. Shaw 1.400.000¹⁹, K. H. Karpat 1.200.000²⁰ ve A. Saydam ise 1.000.000 ile 1.200.000²¹ kadar olduğunu ileri sürmektedirler²². Ruslar bu sayının 500.000 kadar olduğunu ileri sürmüşler ise de S. R. Firuzoğlu ise bu sayının 1.000.000 ulaştığını tahmin etmektedir²³.

Kırım Savaşı'ndan sonra başlayan muhacir meselesine devletin bakış açısı ve gelen ailelerin iskânlarına dair izlenen genel politikayı bu şekilde kısaca özetledikten sonra, muhacirlerin Mentеше Sancağı'nda iskânlarına dair yapılan çalışmaları inceleyeceğiz.

2-Muhacirlerin Mentеше Sancağı'nda İskânı Meselesi

Kırım-Kafkas Türklerinin Anadolu ve Rumeli topraklarına göçleriyle muhacirlerin iskânı için boş, verimli, geniş ve uygun iskân bölgeleri aranmaya başlandı. Osmanlı Devleti bu yerleri tespit etmek

Muhacirin Komisyonu: An Agent in the Transformation of Ottoman Anatolia 1860-1866, The degree of Doctor, Columbia University 2005, s.83-126.

¹⁵ Shaw-Shaw, **a.g.e.**, s.152.

¹⁶ Ahmet Akter, "Kafkas Göçleri ve Kafkas Göçmenlerinin Türkiye'deki Nüfus Dağılımı", **Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (24-26 Ekim 2001, İstanbul)**, Ankara 2003, s.49.

¹⁷ Saydam, **a.g.e.**, s.90.

¹⁸ M. Bala, "Çerkezler", s.384.

¹⁹ Shaw-Shaw, **a.g.e.**, s.153.

²⁰ Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, s.111.

²¹ Saydam, **a.g.e.**, s.91.

²² Muhacirlerin sayılarına dair veriler için bkz. Özdemir, "1858-1865 Yılları Arası Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler...", s.140.

²³ Safarov Rafik Firuzoğlu, "Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Göçler", **Osmanlı, Cilt: 4**, (Ed. K. Çiçek, C. Oğuz), Ankara 1999, s.690, 692.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

üzere bazı bölgelere memurlar gönderdi. Bu memurların raporları doğrultusunda iskân sahaları tespit edilerek gelen muhacirler buralara sevk edildi. Bu bölgelerden birisi de Menteşe Sancağı'dır. Menteşe Sancağı'nın asıl merkezini bugün ki Muğla ili oluşturmaktadır. Ancak, Menteşe Sancağı denilince akla bugün ki il sınırlarının haricinde Tavas (Denizli) ve Menderes Nehri'nin güneyini kapsayan daha geniş bir coğrafya gelmektedir²⁴. Konu incelenirken bu coğrafya dikkate alınacaktır.

Osmanlı Devleti, gelmekte olan muhacirlerin sayısının çok olduğunu görünce ilk iskân sahası olan Dobruca dışındaki yerlerde bulunan boş alanların tespiti, arazinin verim durumu, halkın ekonomik vaziyeti gibi hususlarda gerekli incelemelerde bulunmak, raporlar hazırlayıp takdim etmek üzere memurlar görevlendirilmeye başladı²⁵. 1858 sonlarından itibaren göçmen sayısında artış eğilimi görülünce

²⁴ Menteşe coğrafyası farklılık göstermektedir ve zaman içinde değişikliklere uğramıştır. Buna göre, Çine ve Balat ilk başta Menteşe Sancağı'na dahil iken 1571 tarihinden sonra kurulan Sığla Sancağı'na, fakat ardından tekrar Menteşe Sancağı'na bağlandı. Zekâî Mete, "Menteşe", **DİA.**, Cilt: 29, s.151; Paul Wittek'in ifadesine göre, XVII. yüzyılın Osmanlı Menteşe Sancağı, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yapılan 1864 Vilayet Teşkilatı'nda belirtilen sınırlarından daha da büyüktür. 1864 tarihinden önce bugün ki Muğla vilayeti, yine bugün Aydın'a bağlı olan Balat (Milet), Söke, Çine ile Denizli'ye bağlı olan Tavas Menteşe'nin sınırları içindedir. Ancak, Adalar Sancağı'nın teşkili ile coğrafi sınırları daralmış olan Aydın Sancağı bunu Menderes Nehri'nin güneyindeki Menteşe arazisi ile telafi etmiş, Menteşe Sancağı da Balat ve onun güneyindeki bir sahili Adalar Vilayeti'ne terk etmiştir. Bu bilgilere göre 1864 tarihinde teşkil edilen Sancaktan önceki Menteşe için Kuzeyde Menderes hudut kabul edilebilir, ancak sonradan Adalar Vilayeti'ne bırakılmış olan Menderes'in güneyindeki bütün sahil mıntıkası şüphesiz Menteşe'ye aittir. Yine P. Wittek'in Münecimbaşı'na dayanarak verdiği bilgiye göre Menteşe sınırları içinde yer alan şehirler şunlardır: Muğla, Balat, Bozöyük, Milas, Peçin, Mazin, Çine, Tavas, Pınaz, Makri (Megri-Fethiye) ve Köyceğiz. Şu halde Menteşe Beyliği'nin ve Menteşe bölgesinin coğrafi sınırlarını Kuzeyde Söke Kazası'nın yarısı, Çine, Bozdoğan, Karacasu, Tavas ve Kaş'a kadar uzanan Muğla vilayeti topraklarını içine alan bir saha olarak tarif etmek mümkündür. Paul Wittek, **Menteşe Beyliği (13-15'inci Arşıda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik)**, (Türkçeye Çeviren: O. Ş. Gökyay), TTK, Ankara 1986, s.170; 1864 tarihine kadar, Söke'nin güneyi, Karacasu, Çine ve Bozdoğan ile Tavas Menteşe Sancağı sınırları içindeyken bu tarihten sonra Tavas Denizli'ye, diğerleri Aydına Sancağı'na bağlanmıştır. **Cumhuriyetin 50. Yılında Muğla-1973 İl Yıllığı**, s.81; Karpat'ın verdiği 1831 nüfus sayımına ait verilerde Tavas, Menteşe Sancağı dahilinde iken 1881-1882 sayımında Denizli Sancağı'nda gösterilmiştir. Yine 1831 nüfus sayımında Bozdoğan Aydın Sancağı'nda, Söke ile Çine Muğla Sancağı'nda gösterilmiş iken 1881-1882 nüfus sayımında Bozdoğan, Söke ve Çine Aydın Sancağı'nda gösterilmiştir. Bkz. Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, s.151-152, 162; Yukarıda ki bilgilere dayanarak söyleyebiliriz ki Menteşe Sancağı, Kuzeyde Söke ve Balat'ı da içine alacak şekilde Menderes Nehrinin Güneyinden başlayıp bugün Denizliye bağlı olan Tavas'ı da kapsayan geniş bir coğrafi bölgedir.

²⁵ Saydam, **a.g.e.**, s.104.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Anadolu'da tespit edilen iskân mahallerine muhacir grupları gönderiliyordu. Çerkez ve Nogay muhacirlerinin iskânı için gerekli olan geniş ve boş arazinin tespit ve tedarik edilmesi amacıyla Muğla civarında Balat Ovası'nın gayet büyük, verimli ve havadar olduğu duyulmuş olduğundan burasının keşf ve muayenesi ve en kısa sürede bir haritası ile birlikte rapor hazırlaması için daha önce Hüdavendigâr Eyaleti'nde görevlendirilmiş olan *Erkân-ı Harb Kol Ağalarından Teyfik Efendi*'nin görevlendirilmesi 4 Z 75 (5 Temmuz 1859) tarihinde talep edildi. Gerekli izin 18 Z 75 (19 Temmuz 1859) tarihinde çıkmıştır. Yapılan incelemeden sonra bölgenin iskâna uygun olduğu görülerek Muğla Balat Ova'ya da Çerkez ve Nogay muhacirleri sevk edilmişti²⁶. 1859'den sonra gelen göçmenler yoğun olarak önce Karadeniz sahillerine yakın olan Anadolu ve Rumeli Sancakları, Ege ve Akdeniz limanları ile arazisi geniş bölgelere yerleştirildiler. Muğla Balat Ova gibi alanlar bu göçler neticesinde kurulan köyler ile şenlenmiştir²⁷.

Muhacirlerin işleri ile ilgilenmek üzere kurulan Muhacir Komisyonu hemen görevine başlayarak gelen muhacirleri iskân etmeye başladı. İskânların düzenli olarak yapılması amacıyla ihtiyaç duyulduğunda görevliler atamak suretiyle iskân işleri merkeze bağlı olarak yürütülüyordu. Mesela, Mentеше Sancağı dahilinde bulunan Köyceğiz Kazası'na gelen muhacirlerin iskânlarını sağlamak amacıyla *Mahmud Efendi* aylık 200 kuruş maaşla görevlendirilmişti²⁸. Yine, Rodos Adası'na gönderilmiş olan 32 hane Çerkez muhacirinin burayı beğenmeyerek Mentеше Sancağı dahilinde Dalaman Kazası'nın Akçataş Köyü'ne iskân edilmek istenmeleri üzerine *memur-ı mahsusa* tayin edilmişti²⁹. Ayrıca, Mentеше Sancağı ile yapılan yazışmalarda iskân işleriyle Sancak Meclisi'nin yakından ilgilendiğini görüyoruz. Sancak Meclisi üyelerinin isimleri şunlardı³⁰:

Mustafa Bey

(Menteşe Livası Kaymakamı)

Mustafa Bey (Aza)

Seyyid Mustafa (Müftü)

Tahir Bey (Aza)

²⁶ BA., İ. DH., 28917; Ancak, A. Saydam, Balat Ova'yı Polat Ova diye vermiştir. Bkz. Saydam, a.g.e., s.124, 150, 156, 169.

²⁷ Saydam, a.g.e., s.151.

²⁸ BA., Mektubi Kalemi Mühimme (A.MKT.MHM), Dosya no: 428, Gömlek no: 13.

²⁹ BA., Mektubi Kalemi Umum Vilayat (A.MKT.UM), Dosya no: 456, Gömlek no: 25, Lef: 2.

³⁰ BA., Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair (A.MKT.NZD), Dosya no: 337, Gömlek no: 91, Lef: 3, (4 Ocak 1861); BA., A.MKT.UM., Dosya no: 456, Gömlek no: 25, Lef: 2, (20 Şubat 1861).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

İbrahim Edhem (Kadı)	Saadeddin Efendi (Aza)
Seyyid Ali Rıza (Tahrirat Katibi)	Ali Rıza Bey (Aza)
Salih Efendi (Ser-katib-i mal)	Kiryako Bey (Aza)

Muhacir Komisyonu, iskân için göndermiş olduğu göçmenlerin iskân edilip edilmediği ve ihtiyaçlarının giderilip giderilmediği ile yakından ilgileniyordu. Bu konuda sürekli olarak iskân bölgelerinin idari yöneticileri ve kurumları ile yazışmalar suretiyle bilgi alınıyordu. Böyle bir yazışma Menteşe Sancağı ile yapılmıştı. Buna göre, iskân için Menteşe Sancağı'na gönderilen muhacirlerin hala iskân olunmadıkları işitildiğinden bunların kış mevsimi gelmeden derhal iskân edilmeleri, ayrıca bu bölgeye daha kaç hane muhacir gönderilebileceğinin en kısa sürede bildirilmesi istenmişti (23 Rebiü'l-ahir 77 / 8 Kasım 1860). Menteşe Sancağı Meclisi'nden, Muhacirin Komisyonu Başkanlığı'na gönderilen cevabi yazıda, iskân için Menteşe Sancağı'na gönderilen Kırım muhacirlerinin serian iskânları ve ne miktar nüfus iskân olunabileceğine dair bilgi sorulduğu ancak şu ana kadar çok büyük sayıda Kırım muhaciri gönderilmediği, ayrıca bölgenin gelecek büyük sayıdaki göçmenlerin topluca iskânlarına boş ve elverişli bir mahal olmadığı belirtildikten sonra yine de gönderilecek az sayıdaki göçmenin sancağın değişik bölgelerine dağınık surette iskân edilebileceği bildirilmiştir³¹. Bu konuda Muhacir Komisyonu Başkanı Hafız Paşa'ya gönderilen 18 Cemaziye'l-ahir 1277 (1 Ocak 1861) tarihli yazıda Menteşe Sancağı'ndan gelen cevapta bu bölgeye henüz çok miktarda Kırım muhaciri sevk olunmadığı, zaten gelecek muhacirlerin iskânına elverişli çok geniş ve boş arazi bulunmadığı ancak muhacirlerin dağınık surette iskân edilebileceklerinin bildirildiği ifadesine yer verilmişti. Hafız Paşa ise şu an için İstanbul'da çok sayıda muhacir bulunmadığı ihtiyaç duyulduğu takdirde Menteşe Sancağı'na bir miktar muhacir gönderilmesinin uygun olacağı cevabını vermişti³². Konu ile ilgili Menteşe Kaymakamı Mustafa Efendi'ye ihtiyaç duyulduğu takdirde bölgeye muhacir gönderileceği de ayrıca bildirilmişti³³.

Menteşe Sancağı'na doğrudan muhacir gönderildiği gibi başka bölgelere gönderilmiş olan muhacirler iskân yerlerini beğenmeyerek gelip Menteşe Sancağı'na iskân olunmuşlardır. Mesela, iskân edilmek üzere Rodos Adası'na gönderilmiş olan muhacirlerden

³¹ BA., A.MKT.NZD., Dosya no: 337, Gömlek no: 91, Lef: 3; BA., A.MKT.MHM., Dosya no: 204, Gömlek no: 54.

³² BA., A.MKT.NZD., Dosya no: 337, Gömlek no: 91, Lef: 1.

³³ BA., A.MKT.MHM., Dosya no: 205, Gömlek no: 83.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

bir kısmı Sabık Vali Ahmet Paşa zamanında Marmaris Nahiyesi'ne iskân olunmuşlardı. Buradaki boş devlet arazisine sığınmayanlar ise Menteşe Sancağı dahilinde bulunan Sultan Çiftliği arazisini beğenmiş ve oraya yerleşmek istemişlerdi. Devlet arazisine yerleşmiş olanlar için gerekli olan topraklar parasız olarak verilmiş iken muhacirlerin beğendiği Sultan Çiftliği şahıs mülkiyetinde bulunduğundan iskânlarına müsaade edilmeyerek bunların Antalya veya Adana taraflarına iskânlarının uygun olup olmadığına dair 15 Ramazan 1276 (6 Nisan 1860) tarihli yazı ile Sadarete görüş sorulmuştur³⁴. Ancak, Rodos Adası'na gönderilmiş olan 32 hane Çerkez muhaciri, Menteşe Sancağı'na geçtikten sonra yerleşmek istedikleri Sultan Çiftliği'ne iskân edilmeyince bu defada Dalaman Kazası'nın Akçataş Köyü'ne iskân edilmek istediler. Bunun üzerine *memur-ı mahsusa* tayini ve Mahalli Meclis'in izin ve onayı ile bu mahalle iskânları uygun görüldüğünden derhal evlerin inşasına başlanmış, kendilerine verilecek arazinin tahrir ve taksimi yapılmış, ekilmek üzere tohum verilerek ziraat ve çiftçilik yapmalarına yardımcı olunmuştu. Muhacirler için yapılan evlerin masrafları ile taksim olunan arazinin defter ve mazbataları merkeze gönderilmişti³⁵. Menteşe Kaymakamı'nın belirttiği üzere 32 hane Çerkez muhacirinin Reîs'i iskân edilecekleri mevkiinin seçimini kararlaştırmak için merkez sancağa çağrılarak misafir edilmiş ve Reîs'in, Dalaman Kazası'nın Akçataş Köyü'ne iskânları talebi uygun görülmüştü. Muhacirlerin nakilleri sırasında gerekli olan deve ve bârgirler tedarik edildiği gibi ihtiyaç duyulan evlerin inşasına derhal başlanmıştır³⁶.

Muhacirlerin iskânlarında dikkat edilmesi istenen en önemli husus gelen muhacirlerin derhal iskân edilmeleri, ziraat ve çiftçiliğe alıştırmak, açıkta iskân edilmemiş hiç kimsenin bırakılmamasıydı. Bu konu ile ilgili gönderilmiş olan bir yazıda Menteşe Sancağı'nın mülki idarecileri de uyarılarak bu hususlara dikkat edilmesi eğer daha önce gönderilen emirlerin hilafına bir uygulama var ise derhal yukarıda izah edildiği gibi hareket edilmesi bildirilmişti³⁷.

Muhacirlerin geleceğinin haber alınmasıyla birlikte devlet derhal harekete geçip uygun iskân sahaları tespit etmeye çalışıyordu. Muhacirlerin İstanbul'da yığılmasının önlenmesi için geçici dahi olsa tespit edilen bölgelere gönderiliyorlardı. Mesela, 4000 hane Abaza

³⁴ BA., A.MKT.UM., Dosya no: 360, Gömlek no: 34.

³⁵ BA., A.MKT.UM., Dosya no: 456, Gömlek no: 25, Lef: 2.

³⁶ BA., A.MKT.UM., Dosya no: 456, Gömlek no: 25, Lef: 1; BA., A.MKT.NZD., Dosya no: 345, Gömlek no: 99.

³⁷ Muhacirlerin iskânlarında gerekli özenin gösterilmesi amacıyla 31 yerleşim yerinin mülki idarecileri uyarılmıştır. BA., A.MKT.MHM., Dosya no: 215, Gömlek no: 15.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

muhacirinin sınıra uzak olmak şartıyla, Rus Büyükelçiliği vasıtasıyla, Çerkez muhacirlerinin sahip olduğu “...*nimet-i medeniyet ve istirâhattan hissedar olmak*” arzusunda bulduklarından istekleri uygun görülerek göçlerine izin verilmişti. Abazaların iskân edilebilmeleri için karışık olmak üzere ne kadar kişinin iskân edilebileceğine dair bilgi vermeleri istenen 22 iskân bölgesi arasında Menteşe Sancağı’da vardı. İskân memurlarının kontrolü altında buralardaki uygun yerlere muhacir sevkiyâtı yapılmıştır³⁸.

Menteşe Sancağı’nın coğrafi yapısı nedeniyle iskân için gerekli olan çok geniş, verimli ve boş arazi bulmakta sıkıntı çekiliyordu. Bu nedenle bölgenin toplu yerleşimlere uygun olmadığı aksine karışık halde ancak birkaç yüz hane muhacir yerleştirilebileceği bildirilmişti³⁹. Bu nedenle çok fazla sayıda olmamak üzere bölgeye zaman zaman muhacir gönderiliyordu. Bu iskânlar ise bir takım sıkıntılara neden oluyordu. Muhacirlerin iskânları sırasında karşılaşılan en önemli sorun boş ve sahipsiz arazinin olmamasıdır. İskân için uygun bir mahal olduğu düşünülen yerin keşf ve muayenesi için özel memur tayiniyle bölge kontrol ettiriliyordu⁴⁰. Eğer iskân için uygun arazi mevcut ise buralarda derhal ev inşasına başlanıp, muhacirlere toprak taksimi yapılıyordu. Ancak zarureti ve lüzumu kesinleşmeden böyle bir uygulamaya gidilmemesi, bu tür bir dağıtımın mutlaka ihtiyaca göre yapılması tembih ediliyordu⁴¹.

Muhacirlerle ilgili genel bir sorunda iskân için geniş ve boş arazi bulunmadığı takdirde aynı kabileye mensup olanların dağınık şekilde iskân edilmek istenmelerine karşı çıkmalarıydı. Aynı kabile mensupları kendilerine sunulan her türlü imkân ve rahatı bile kabul etmeyerek toplu iskânda ısrar edip hatta devlet görevlileriyle inatlaşma pahasına sıkı bir pazarlığa girişiyorlardı. İskân görevlileri ise merkezden gelen emirnamelerin hilafına hareket etmekten kaçınarak kabileleri dağınık iskâna tabi tutmanın yollarını arıyorlardı⁴².

Gelen muhacirlerin en kısa sürede evlerin inşasıyla iskânlarının sağlanması, ziraat ve çiftçiliğe alıştırmaları için tarım arazisi, tohumluk dağıtılması, yevmiyelerinin karşılanması, işlerin bir

³⁸ Saydam, *a.g.e.*, s.149-150.

³⁹ BA., A.MKT. NZD., Dosya no: 337, Gömlek no: 91, Lef: 1, 3; BA., A.MKT. MHM., Dosya no: 204, Gömlek no: 54.

⁴⁰ BA., İ. DH., no: 28917.

⁴¹ BA., A.MKT.UM., Dosya no: 512, Gömlek no: 3, (18 R 278 / 23 Ekim 1861).

⁴² BA., A.MKT.NZD., Dosya no: 351, Gömlek no: 64 (29 Şaban 1277 / 12 Mart 1861-28 Şevval 277 / 9 Mayıs 1861 tarihleri arasında yer alan 3 lef).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

an evvel ve düzenli şekilde yürütülmesi için gerekli görüldüğü takdirde *memur-ı mahsusa* adlı memurlar tayin ediliyordu. Böyle bir memur tayini hem Köyceğiz hem de Dalaman'ın Akçataş Köyü'ne yerleştirilen muhacirlerin iskânı sırasında yapılmıştı.

İskân edilen muhacirlerin iskân mahallerine sevkleri sırasında gerekli olan hayvan ücretleri ile yapılan hanelerin masrafları bir hizmeti müfthire olmak üzere zaman zaman halk tarafından karşılanıyordu. Mesela, Menteşe Sancağı'na gönderilen muhacirlerin iskânı için yapılan evlere harcanan 31.690,5 kuruş ahali ve memurlar tarafından bir hizmeti müfthire olmak üzere karşılanmış ve üst tarafının da Mal Sandığı'ndan karşılanmasına karar verilmişti⁴³. Aydın, Denizli ve Menteşe Sancakları'nda iskân olunmak üzere Aydın yoluyla iskân mahallerine gönderilen muhacirlerin eşyalarının nakledilmesi ve fukaralarına iane olmak üzere 12.000 kûsur kuruş harcandığına dair Aydın Kaymakamlığı'ndan gelen yazı Ceride-i Mahsusa'ya kaydedildikten sonra Muhacirin Komisyonu Başkanlığı'na sunulmuştur⁴⁴. Aydın, Denizli ve Menteşe Sancakları'nda iskân olmak üzere Aydın yoluyla iskân mahallerine gönderilen muhacirler için kiralanan hayvanların icar ücretlerinin Aydın halkı tarafından bir hizmeti müfthire olmak üzere karşılandığına dair haberin gazetelerde yayınlanmasına dair tezkirenin sunulmasından⁴⁵ sonra haber Takvim-i Vekâyi'de yayınlanmıştır⁴⁶. Muhacir Komisyonu'ndan verilen 16 Ocak 1865 tarihli bir yazıda, Muğla/Menteşe'ye gönderilen muhacirlerin masraflarının halk tarafından karşılandığı ifade edilmiştir⁴⁷.

Muhacirlerin iskânı işinin en kısa sürede bitirilmesi devletin en başta gelen arzusuydu. Çünkü, iskân için tayin edilen memura ödenecek maaş, üretici durumda olmayan muhacirlerin en kısa sürede çiftçiliğe alıştırılmamaları durumunda muhacirlerin yevmiye ve iane masraflarının devlet hazinesinden karşılanması zorunluluğu dolayısıyla hazinenin açık vermesi devletin en son arzusuydu. Bu nedenle iskân edilen muhacirlere ziraat için arazi ve tohumluk verilme suretiyle üretici duruma geçmeleri amaçlanıyordu⁴⁸. Ayrıca

⁴³ **TV. defa: 617**, (27 M 1278 / 4 Ağustos 1861); **BA., A.MKT.MHM.**, Dosya no: 225, Gömlek no: 59.

⁴⁴ **BA., A.MKT.MHM.**, Dosya no: 317, Gömlek no: 88, (13 C 1281/ 13 Kasım 1864).

⁴⁵ **BA., A.MKT.MHM.**, Dosya no: 317, Gömlek no: 96; **BA., A.MKT.MHM.**, Dosya no: 318, Gömlek no: 82.

⁴⁶ **TV. defa: 775**, (21 Cemaziye'l-ahir 1281 / 21 Kasım 1864).

⁴⁷ **BA., A. MKT. MHM.** Dosya no: 323, Gömlek no: 7.

⁴⁸ **BA., A.MKT.MHM.**, Dosya no: 428, Gömlek no: 13; **BA., A.MKT.UM**, Dosya no: 456, Gömlek no: 25.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

muhacirlerin iskânında dikkat edilen bir husus da kış mevsimi yaklaşmışsa en kısa sürede iskân işinin bitirilerek muhacirlerin mevsim nedeniyle sıkıntı çekmelerinin önlenmesidir⁴⁹.

Muhacirlerin iskânı ile birlikte zaman zaman yerli halk ile sorunlar yaşadıkları görülüyordu. Mesela, Çerkez ve Nogay muhacirlerinin gönderildikleri yerlerde rahat durmayıp özellikle Hıristiyan tebaa ile geçinemediklerinin duyulması üzerine Daire-i Umur-ı Dahîliye tarafından 9 Cemaziye'l-ahir 78 (12 Aralık 1861) tarih ve 111 numaralı bir emirname yayınlanarak bu tür davranışlara engel olunması yerel idarecilerden istenmişti⁵⁰.

Menteşe Sancağı dahîlinde Dalaman Kazası'nın Akçataş Köyü'ne iskân edilmeleri uygun görülen ve bunun için yeni haneler inşa edilen Çerkez muhacirleri Sancak Meclisi'ne müracaat ederek köylerinde camii bulunmadığından inşa edilmiş olan mescide yine Çerkez muhacirlerinden Osman Halife'nin hatip tayin edilmesini talep etmişlerdi. Yapılan tahkikat sonucunda Osman Halife'nin hatip tayin edilmesine karar verilerek bu konuda gerekli iznin verilmesine dair berat istenmiştir⁵¹. Bu konuya ilişkin Sancak Meclisi'nin göndermiş olduğu mazbata Muhacir Komisyonu aracılığıyla Evkaf Nezareti'ne sunulmuştur⁵². Hatip tayinine dair berat 24 Receb 1278 (25 Ocak 1862) tarihli olup Osman Halife'nin ölümünden sonra vazifesi yine boş kalınca Çerkez muhacirlerinden 150 kuruş maaşla İsmail bin Abdullah imamlık, 75 kuruş maaşla ise Hasan müezzinlik görevine tayin edilerek bunların tayinine dair de yeni bir berat isteğinde bulunulmuştur⁵³. Yine, Mentşe Sancağı dahîlinde Köyceğiz Kazası'nda iskân edilen Çerkez muhacirleri için inşa edilen camiye Çerkezlerden 100 kuruş maaşla İbrahim bin Osman hatip, 150 kuruş maaşla bir imam ve yine muhacirler için inşa edilen diğer bir camiye ise 75 kuruş maaşla Mehmed Şerif'in imam tayin edilmesine dair izin isteğinde bulunulmuştur⁵⁴.

Kırım ve Kafkasya'nın sosyo-ekonomik yapısında köle ticaretinin önemli bir yeri bulunuyordu. Göçmenlerin iskân çalışmaları sırasında resmi kuruluşları en çok meşgul eden meseleler arasında Kafkas kabilelerinde yaygın olan köle ticaretinin Osmanlı Devleti'nde

⁴⁹ BA., A.MKT.NZD., Dosya no: 337, Gömlek no: 91, lef: 3, (19 Cemaziyel-evvel 277 / 3 Aralık 1860).

⁵⁰ BA., A.MKT.UM., Dosya no: 535, Gömlek no: 47, (11 Receb 1278 / 12 Ocak 1862).

⁵¹ Muğla Şer'iyye Sicili Defteri, No: 123 (MŞSD. 123), varak. 69b (v.69b), hüküm. 2 (h.2), (15 Z 277 / 24 Haziran 1861).

⁵² BA., A.MKT.MHM., Dosya no: 228, Gömlek no: 11.

⁵³ MŞSD. 124, s.22, h.2, (Gurre Muharrem 1282 / 27 Mayıs 1865).

⁵⁴ MŞSD. 124, s.22, h.3, (Gurre Muharrem 1282 / 27 Mayıs 1865).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

sürdürülmeye çalışılması geliyordu. Osmanlı Devleti'nin köle ticaretine karşı harekete geçmesi İngiltere ve Fransa'nın baskıları sonucunda oldu. Bu iki devlet müttefik kuvvetlerin Karadeniz'e hakim olduğu bir zamanda köle ticaretinin hala devam ediyor olmasının kendi ülkelerinde tepkiyle karşılanacağını ve Osmanlı Devleti'ne karşı Avrupa'da gösterilen temayüle zarar gelebileceğini ileri sürerek söz konusu ticaretin önlenmesini talep etmişlerdi. Hatta 29 Ağustos 1854 tarihinde Lord Stratford, büyükelçilik baş tercümanı vasıtasıyla Bâbıâli'ye verdiği yazıda köle ticaretinin yasaklanması gereğini vurgulayarak Osmanlı Devleti'ni Rusya'nın tehdidinden kendilerinin kurtardıklarını hatırlatmaktan geri kalmamıştır⁵⁵. Diğer müttefik devlet Fransa'nın Büyükelçisi Mösyö Benedetti tarafından verilen 3 Eylül 1854 tarihli yazıda da köle ticaretinin kesin bir şekilde yasaklanması gereği vurgulanmıştı⁵⁶. Bunun üzerine 28 Z 1270 (21 Eylül 1854) tarihinde toplanan Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da harp günlerinde devletin aleyhine bir durumun doğmaması için söz konusu ticaretin önlenmesine karar verilerek durumun Batum Ordu Kumandanı Mustafa Paşa'ya bildirilmesine karar verildi⁵⁷. Aslında bu yasak savaş süresince mevcut şartlara göre yapılacak bir hareket tarzı olarak benimsenmişti. Yoksa köle ticaretinin tamamen yasaklanması anlamına gelmiyordu. Çünkü Osmanlı Devleti kesin olarak köle ticaretini ancak 27 Ekim 1909 tarihinde yasaklamıştır. Bu süre içinde sınırlı düzeyde ve açıktan olmasa da evlerin içinde köle ticareti devam etmişti⁵⁸. Mesela, 15 Cemaziye'l-ahir 1281 (15 Kasım 1864) tarihli bir belgeye göre Menteşe Sancağı'nda Gökabad Kazası'na yerleşmiş olan Çerkez Deşabih (?) kabilesinden bir şahıs, "*tahminen sekiz yaşında, ela gözlü, siyah kaşlı, orta boylu, beyaz elvan, Çerkez asıllı, müslüman ve Hafize adlı cariyesini*" Sancak Mal Müdürü Mehmed Fahreddin Efendi'ye 60 beyaz mecediyeye satmıştır⁵⁹. Yine 5 Şevvalü'l-mükerrem 1281 (3 Mart 1865) tarihli başka bir belgeye göre Menteşe Sancağı'nda Gökabad Kazası'na yerleşmiş olan Çerkez muhacirlerinden başka bir şahısta, "*tahminen on yaşında, kara gözlü, açık kaşlı, orta boylu, beyaz elvan, Çerkez asıllı ve müslüman*

⁵⁵ BA., İrade. Hariciye (İ. HR), no: 5553, lef: 2.

⁵⁶ BA., İ. HR. no: 5553, lef: 1.

⁵⁷ Bu konuda ki padişah iradesi 22 Eylül 1854 tarihlidir. BA., İ. HR. no: 5553; Ayrıca bu konuda ki değerlendirmeler için bkz. Abdullah Saydam, "Esir Pazarlarında Yasak Ticaret: Hür İnsanların Satılması", *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet*, Trabzon 1998, s.121-122; Hakan Erdem, "Kırım Savaşı'nda Karadeniz ve Köle Ticareti", *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856), (22-23 Mayıs 2006-Bildiriler)*, İstanbul 2007, s.85-118.

⁵⁸ Saydam, a.g.m., s.122-123.

⁵⁹ MŞSD 124, s.2, h.1.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

cariyesini”, Sancak Kaymakamı Mustafa Behçet Efendi’ye 53 mecdidiye satmıştır⁶⁰. Devletin köle ticaretini yasakladığını ilan etmesine rağmen on yıl sonra bile köle ticaretinin hala devam ediyor olması, hatta köle satın alan kişiler arasında biri Sancak Kaymakamı diğeri ise yine Sancak Mal Müdürü olan devletin memurlarının adının geçmesi devletin bu konuya karşı takındığı tutumu göstermesi açısından önemlidir.

Muhacirler ile ilgili bir başka sorun ise bazı ailelerin çok fakir olması ve yardıma muhtaç duruma düşmeleriydi. Bu duruma düşen aileler bazen çocuklarını belli bir ücret karşılığında bir ailenin yanına verip, onun yiyecek ve giyecek gibi zaruri ihtiyaçlarının karşılanmasını talep ediyorlardı. Gurre-i B 1277 (13 Ocak 1861) tarihli bir belgeye göre; Çerkez muhacirlerinden Harun, tahminen 12 yaşında ki oğlu Hasan’ın ihtiyaçlarını (...*infak ve iksaya iktidarım olmayub*...) karşılayamadığından bu tarihten itibaren aylık 10 kuruş ücret karşılığında oğlunu bakılmak üzere Elhac Mustafa Efendi’ye teslim etmiş, ayrıca bu 10 kuruşu Hasan’ın ihtiyaçlarına sarf etmek üzere de Elhac Mustafa Efendi’yi vekil tayin etmiştir⁶¹.

Osmanlı Devleti sınırları içinde iskân edilmiş olan Nogay muhacirlerinden bazılarının terekelerini Osmanlı Devleti’nin mahkemelerine tahrir ettirmedikleri tespit edilince muhacir iskân edilen yerlerin mülki idarecilerine bu hususa dair Meclis-i Vâlâ’dan emirname gönderilmiştir. Bu emrin geldiği iskân bölgeleri arasında Menteşe Sancağı’da vardır. Menteşe Sancağı Kaymakamı’na hitaben yazılan emirde Nogay muhacirlerinin terekelerini vergi vermemek için resmi olarak tahrir ettirmeyerek kendi naiblerine tahrir ettirdikleri ifade edildikten sonra muhacirlerin parasız olduklarından bu yola başvurdukları, bu nedenle geçici iskânları sona erinceye kadar bir nevi “*muamele-i latife*” olmak üzere “*nısf resim yani verginin yarısının*” alınması, terekelerin kesinlikle kendi naiblerine tahrir ettirmelerinin önlenerek mutlaka mahkemede tahrir ettirilmesine mülki yetkililerin dikkat ve itina göstermesi tembih edilmiştir⁶².

Kırım Savaşı sonrasında, Kırım ve Kafkasya’dan gelen muhacirler Osmanlı Devleti tarafından çeşitli yerlere iskân edildiler. Yapılan iskânlarla birlikte yeni köyler teşkil edildi. Dobruca’da muhacirlerin iskânı için kurulan eski adıyla Karasu yeni adıyla

⁶⁰ MŞSD 124, s.1, h.2.

⁶¹ MŞSD 123, v.38b, h. 2.

⁶² MŞSD 124, s.153, h.2. (18 C 283 / 28 Ekim 1866).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Mecidiye⁶³ bunlardan birisidir. Bunun gibi Menteşe Sancağı'na gelen aileler değişik kasaba ve köylere iskân olunmuştu. Mesela, Rusya'nın Abazlı bölgesinden gelen Çerkezlerden Muğla Kasabası'na⁶⁴, aslen Dağıstan ahalisinden olan şahıslardan Tavas Kazası'na bağlı Yarengüme Köyü'ne⁶⁵, yine Çerkezlerden Gökabad Kazası'na⁶⁶, Dalaman Kazası'na bağlı Akçataş Köyü'ne⁶⁷, Balat Ovası'na⁶⁸, Marmaris'e⁶⁹ ve Köyceğiz Kazası dahilinde Döğüşbelen Ovası'na⁷⁰ iskânlar yapılmıştı.

Köyceğiz Gölü'nün kuzeyinde bugün Döğüşbelen ismiyle anılan köy ilk olarak Çerkez Köy adıyla kurulmuştu⁷¹. Günümüzde bu adla anılan mevcut bir köy yoktur. Aynı yerde Döğüşbelen ismiyle bir köy bulunması bir isim değişikliğine işaret etmektedir⁷². Yani, Menteşe Sancağı'nda muhacirlerin toplu halde iskânı ile kurulan köy eski adıyla Çerkez Köy, bugünkü adıyla Döğüşbelen'dir. Dağınık halde yerleştirilen muhacirler belki baskın nüfus içinde eriyip gitmiştir. Ancak toplu yerleşimle kurulan köyler varlığını ve kültürünü bugün bile sürdürmektedir. Bugün hala Muğla bölgesinde Döğüşbelen'in Çerkez Köyü olarak tanınması buna işaretir. Geç bir tarih olmasına rağmen 1308/1890-91 tarihli Aydın Vilayeti Salnâmesi'nde geçen bilgiler bize aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Bu salnâmede yer alan haritada Köyceğiz ve Yüksekum Köyü'nün

⁶³ BA., İ. DH. 23226; Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, s.261-276; S. Adolphus Slade [Müşavirpaşa], *Türkiye ve Kırım Harbi*, (Çev. Ali Rıza Seyfi), Askeri Matbaa, İstanbul 1943, s.192.

⁶⁴ MŞSD 123, v.49a, h.1, (...? 1283 / 1866).

⁶⁵ MŞSD 123, v.53b, h.2, (19 R 77 / 4 Kasım 1860), MŞSD 123, v.53b, h.3, (19 R 77 / 4 Kasım 1860).

⁶⁶ MŞSD 124, s.2, h.1, (15 Cemaziye'l-ahir 1281 / 15 Kasım 1864); MŞSD 124, s.1, h.2, (5 Şevvalü'l-mükerrem 1281 / 3 Mart 1865).

⁶⁷ MŞSD 123, v.69b, h.2, (15 Z 1277 / 24 Haziran 1861), MŞSD 124, s.22, h.2, (Gurre Muharrem 1282 / 27 Mayıs 1865); BA., A.MKT.UM., Dosya no: 456, Gömlek no: 25; BA., A.MKT.MHM., Dosya no: 228, Gömlek no: 11.

⁶⁸ BA., İ. DH., 28917.

⁶⁹ BA., A.MKT.UM., Dosya no: 360, Gömlek no: 34.

⁷⁰ MŞSD 124, s.22, h.3, (Gurre Muharrem 1282 / 27 Mayıs 1865); BA., A.MKT.MHM., Dosya no: 428, Gömlek no: 13; Ünal Türkeş, *Kurtuluş Savaşında Muğla*, İstanbul 1973, s.59i

⁷¹ Aydın Vilayeti Salnamesi'nin giriş kısmında yer alan "Aydın Vilayeti Haritası"nda Köyceğiz'in ve Yüksekum Köyü'nün Kuzeyinde "Çerkez Köyü" adıyla bağımsız bir yerleşke gösterilmiştir. Bkz. *Aydın Vilayeti Salnamesi 1308, Cilt: I*, (Yazar: Cemiyeti Rüşumiyye Azasından İbrahim Cavid).

⁷² Mesela, 1308 tarihli salnâmedeki haritada Çerkez Köy adı geçerken 1928 yılında Çerkez Köy adı geçmemektedir. Bunun yerine Döğüşbelen adı geçmektedir. *Son Teşkilatı Mülkiyede Köylerimizin Adları*, Hilal Matbaası, İstanbul 1928, s.92; Yine 1973 İl Yıllığında da Döğüşbelen ismi yer almaktadır. *Cumhuriyetin 50. Yılında Muğla-1973 İl Yılığ*, s.94.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

kuzeyinde Çerkez Köy gösterilmiştir⁷³. Fakat aynı salnâmede Köyceğiz Kazası'nın 38 köyüne ait emlak ve nüfus bilgileri verilirken Çerkez Köy adı geçmemekte bunun yerine kullanılan Döğüşbelen Köyü'nün ise emlak sayısı 44, nüfusu ise 222 olarak verilmektedir⁷⁴. Yine, 1313/1895-96 senesinde Köyceğiz'in 56 köyünün⁷⁵ arasında, 1314/1896-97 senesinde 58 köyün⁷⁶ arasında ve 1315/1897-98 senesinde 57 köyün⁷⁷ arasında Çerkez Köy değil Döğüşbelen ismi geçmektedir. Yani Çerkez Köy ismi kısa zamanda Döğüşbelen olmuştur.

Menteşe Sancağı'nda toplu şekilde muhacir iskân edilen bir diğer yerde Dalaman'ın Akçataş Köyü'dür. 1300/1883 tarihli salnâmede Dalaman Çayı ile Gökçe Köy'ün kuzeyinde Akçataş Köyü gösterilmiştir⁷⁸. 1308/1890-91 tarihli salnâmede Dalaman Nahiyesi'nin 30 köyünün arasında Akçataş Köyü yer almaktadır. Bu tarihte köyün emlak sayısı 30, nüfusu ise 162 kişidir⁷⁹. Yine, 1312/1894-95 senesinde Köyceğiz'in 37 köyünün⁸⁰, 1313/1895-96 senesinde 56 köyünün⁸¹, 1314/1896-97 senesinde 58 köyünün⁸², 1315/1897-98 senesinde 57 köyünün⁸³ ve 1326/1908 senesinde 35 köyünün⁸⁴ arasında Akçataş ismi yer almaktadır.

Günümüzde Aydın'a bağlı, geçmişte Mentеше Sancağı'na dahil olan Balat Ovası'nın muhacirlerin iskânı ile şenlenmesi yazışmalara yansıyan diğer bir toplu yerleşim mahallidir.

Elde edilen arşiv kayıtlarında bölgeye iskân edilen muhacirlerin kesin sayısını tespit etmek mümkün olmamasına rağmen önce Rodos Adası'na gönderilen ve oradan Marmaris'e geçtikten sonra Dalaman'ın Akçataş Köyü'ne iskân edilen muhacirlerin 32 hane olduğu görülmektedir. Bu ise tahminen 150-160 kişilik bir muhacir grubu demektir. Zaten, 1308 tarihli salnâmede de köyün emlak sayısı 30 hane, nüfusu ise 162 kişi olarak verilmiştir. Yine, Döğüşbelen Köyü'nün 1308 tarihli salnâmede hane sayısı 44, nüfusu ise 222 kişi

⁷³ "Aydın Vilayeti Haritası", **Aydın Vilayeti Salnâmesi (1308), Cilt: I.**

⁷⁴ **Aydın Vilayetine Mahsus Salnâme 1308, Cilt: II**, (Yazarı: Cemiyeti Rüşmiyye Azasından İbrahim Cavid), s.509.

⁷⁵ **Salnâme-i Vilayeti Aydın 1313**, s.469-470.

⁷⁶ **Salnâme-i Vilayeti Aydın 1314**, s.466.

⁷⁷ **Salnâme-i Vilayeti Aydın 1315**, s.516-517.

⁷⁸ **Aydın Vilayeti Salnâmesi 1300**, s.213-232.

⁷⁹ **Aydın Vilayetine Mahsus Salnâme 1308, Cilt: II**, s.510.

⁸⁰ **Aydın Vilayeti Salnâmesi 1312**, s.480.

⁸¹ **Salnâme-i Vilayeti Aydın 1313**, s.469-470.

⁸² **Salnâme-i Vilayeti Aydın 1314**, s.466.

⁸³ **Salnâme-i Vilayeti Aydın 1315**, s.516-517.

⁸⁴ **Salnâme-i Vilayeti Aydın 1326**, s.709.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

olarak verilmiştir. Bunun haricinde muhacirlerin sayısı hakkında bilgi elde etmek mümkün olmadığından belli bir sayı vermekte imkânsızdır.

SONUÇ

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin muhacirleri iskân ederken karşılaştığı en büyük sorun verimli ve boş arazilerin tespit edilmesiydi. Bunun için yerel idarecilere yazılar gönderiliyor ve onların vasıtasıyla böyle yerlerin mevcut olup olmadığı öğreniliyordu. Menteşe Sancağı'nın idarecilerine de Sadaret tarafından bu yönde yazılar gönderilmiş ve gelecek çok sayıdaki muhacirinin iskân edileceği geniş, verimli ve boş araziler olup olmadığı sorusuna bu türden araziler olmadığından muhacirlerin bu bölgeye dağınık şekilde yerleştirilebileceği cevabı verilmişti. Zaten belgelere yansıdığı üzere Menteşe'nin farklı kaza ve köylerine dağınık şekilde muhacir iskânı yapıldığı görülmektedir. Ancak, zaman zaman toplu iskânlarda yapılmıştır. Özellikle Menteşe'nin kuzeyinde yer alan Balat Ovası bu iskânlarla şenlenmişti. Yine, Köyceğiz Kazası dahilindeki Döğüşbelen Ovası ile Dalaman'ın Akçataş Köyü'ne toplu iskân yapılmıştır. Bugün Döğüşbelen adıyla mevcut olan bu yerleşimin ilk adının Çerkez Köyü olduğu salnâmelerde yer alan haritada gösterilmiştir. Muhacirlerin iskânlarıyla birlikte ortaya çıkan bir takım sorunlar ise halkın yardım ve gayretleri ile devlet görevlilerinin özverili çalışmaları sonucunda çözüme kavuşturulmuştur.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Kaynakları

a- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BA.)

BA., Amedi Kalemî (A. AMD), Dosya no: 55, Gömlek no: 4; .

BA., İrade. Meclis-i Mahsus (İ.MMS), Dosya no: 16, Gömlek no: 696, Lef: 1, 2,3.

BA., İrade. Dahiliye (İ. DH), no: 22622, 23226, 28917.

BA., İrade. Hariciye (İ. HR), no: 5553, lef: 1, 2.

BA., Mektubi Kalemî Mühimme (A.MKT.MHM). Dosya no: 204, Gömlek no: 54; Dosya no: 205, Gömlek no: 83; Dosya no: 215, Gömlek no: 15; Dosya no: 225, Gömlek no: 59; Dosya no: 228, Gömlek no: 11; Dosya no: 317, Gömlek no: 88; Dosya no: 317, Gömlek no: 96; Dosya no: 318, Gömlek no:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

82; Dosya no: 323, Gömlek no: 7; Dosya no: 428, Gömlek no: 13.

BA., Mektubi Kalemî Umum Vilayat (A.MKT.UM), Dosya no: 360, Gömlek no: 34; Dosya no: 456, Gömlek no: 25, Lef: 1, 2; Dosya no: 512, Gömlek no: 3, Dosya no: 535, Gömlek no: 47.

BA., Mektubi Kalemî Nezaret ve Devair (A.MKT.NZD), Dosya no: 337, Gömlek no: 91, Lef: 1, 3; Dosya no: 345, Gömlek no: 99; Dosya no: 351, Gömlek no: 64

b-Milli Kütüphane Şer'iyeye Sicilleri Arşivi:

Muğla Şer'iyeye Sicili Defteri (MŞSD.) 123 ve 124.

c- Salnâmeler

Aydın Vilayeti Salnâmesi, 1300, 1308 (Cilt: I-II),

Salnâme-i Vilayeti Aydın, 1312, 1313, 1314, 1315, 1326

d-Gazeteler

Takvim-i Vekâyi, def'a, 562, 617, 775

2-Araştırma ve İncelemeler

AKDAĞ, Mustafa, "Celâli İsyânlarının Başlaması", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: IV, Sayı: 1, Ankara 1945, s.23-37.

AKDAĞ, Mustafa, "Celâlî Fetretî," **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 1-2, Ankara 1958, s.53-107.

AKDAĞ, Mustafa, "Celâli İsyânlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2-3, Ankara 1964, s.1-49.

AKDAĞ, Mustafa, "Tımar Rejiminin Bozuluşu", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: III, Sayı: 4, Ankara 1945, s.419-431.

AKDAĞ, Mustafa, **Celali İsyânları (1550-1603)**, Ankara 1963.

AKDAĞ, Mustafa, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâlî İsyânları**, Cem yayınevi, İstanbul 1995.

AKTER, Ahmet, "Kafkas Göçleri ve Kafkas Göçmenlerinin Türkiye'deki Nüfus Dağılımı", **Sekizinci Askerî Tarih**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Semineri Bildirileri I (24-26 Ekim 2001, İstanbul),
Ankara 2003, s.37-59.

BALA, Mirza, "Çerkezler", **İ. A., Cilt: III**, s.375-386.

COLLAS, Bernard Camille, **1864'te Türkiye (Tanzimat sonrası düzenlemeler ve Kapitülasyonların tam metni)**, (Çev. Teoman Tunçdoğan), Bileşim yayınevi, İstanbul 2005.

Cumhuriyetin 50. Yılında Muğla-1973 İl Yıllığı.

CUTHELL Jr., David Cameron, **The Muhacirin Komisyonu: An Agent in the Transformation of Ottoman Anatolia 1860-1866**, For the degree of Doctor, Columbia University 2005.

ERDEM, Hakan, "Kırım Savaşı'nda Karadeniz ve Köle Ticareti", **Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856), (22-23 Mayıs 2006-Bildiriler)**, İstanbul 2007, s.85-118.

FİRUSOĞLU, Safarov Rafik, "Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Göçler", **Osmanlı, Cilt: 4**, (Ed. K. Çiçek, C. Oğuz), Ankara 1999, s.687-696.

GÖZAYDIN, Ethem Feyzi, **Kırım, Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri (Coğrafi, Tarihi, Harsî, İktisadi ve Siyasi)**, İstanbul 1948.

IPEK, Nedim, **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, Trabzon 2006.

KARPAT, Kemal H., **Osmanlı Nüfusu (1830-1914), Demografik ve Sosyal Özellikleri**, (Çeviren: Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

KELEŞ, Erdoğan, **Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.

METE, Zekai, "Menteşe", **DİA., Cilt: 29**, s.150-152.

ORTAYLI, İlber, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, TTK, Ankara 2000.

ÖZDEMİR, Didem, "1858-1865 Yılları Arası Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler ve Osmanlı Devleti'nin Göçler ve Göçmenler Karşısındaki Tutumu", **Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (24-26 Ekim 2001, İstanbul)**, Ankara 2003, s.137-154.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

- PINSON, Mark, "Russian Policy and The Emigration of The Crimean Tatars to The Ottoman Empire, 1854-1862", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı: I**, İstanbul 1972, s. 37-55.
- SAYDAM, Abdullah, **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, TTK, Ankara 1997.
- SAYDAM, Abdullah, "Kırım ve Kafkasya'dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskân Siyaseti" **Osmanlı, Cilt: 4**, (Ed. K. Çiçek, C. Oğuz), Ankara 1999, s.677-686.
- SAYDAM, Abdullah, "Esir Pazarlarında Yasak Ticaret: Hür İnsanların Satılması", **Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet**, Trabzon 1998, s.115-134.
- SHAW, Stanford J.-SHAW, Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II**, (Türkçesi: Mehmet Harmancı), İstanbul 1983.
- SLADE, S. Adulphus [Müşavirpaşa], **Türkiye ve Kırım Harbi**, (Çev. Ali Rıza Seyfi), Askeri Matbaa, İstanbul 1943.
- Son Teşkilatı Mülkiyede Köylerimizin Adları**, Hilal Matbaası, İstanbul 1928.
- TAŞKIN, Figen, "Kırım Savaşı'ndan Sonra Osmanlı Devleti'ne Yönelik Göç Dalgası ve Devletin Göçmenlere Yönelik Çalışmaları", **Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856), Bildiriler (22-23 Mayıs 2006)**, İstanbul 2007, s.235-244.
- TÜRKEŞ, Ünal, **Kurtuluş Savaşında Muğla**, İstanbul 1973.
- WITTEK, Paul, **Menteşe Beyliği (13-15'inci Arısında Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik)**, (Türkçeye Çeviren: O. Ş. Gökyay), TTK, Ankara 1986.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*